

BÁCSORSZÁG

III. évf., 4. szám
1997. április 3.

TARTALOM

Vajdasági honismereti szemle

A topolyai katolikus anyaegyház
állapotáról 1778-ban

Diákélet a szabadkai latin
gimnáziumban (1747-1845)

Kiadatlan Dudás
Ödön-kéziratok
(3., befejező rész)

Amerikából jöttem...

Adalék a bánáti fotóművészet
történetéhez

Dombó

A TOPOLYAI KATOLIKUS ANYAEGYHÁZ ÁLLAPOTÁRÓL 1778-BAN

A TOPOLYAI római katolikus anyaegyházat 1758-ban alapították. Leányegyháza Bajsán illetve Hegyesen volt. Korábban a hívek lelki gondozását a Szent Ferenc-rend szabadkai szerzetesi¹ látták el. Az újonnan alapított plébánia élére Radics Péter plébános állították. Néhány év múlva őt Bolovics Miklós váltotta fel, majd az itt közlésre kerülő felmérés készítője, Lakner József követte, őt azonban néhány év után kalocsai kanonoknak neveztek ki. Ezután Maróczy József jött és kilenc évig állt a plébánia élén. Az alábbi felmérés az ő szolgálata alatt készült. Íme, az irat:

A földesúri és kegyúri jogokat a császári felség gyakorolja. Az anyaegyházban gyónóképes felnőtt van összesen 2589. Ezekből 2 görögkeleti², a többiek mind római katolikusok. Ezekből az úrbéri összeírás szerint, bár még a mérnöki és egyéni földosztás nem történt meg, a következők a jobbágyok:

2 egész 1/8 telekkel rendelkezik	1
1 egész 7/8 telekkel rendelkezik	1
1 egész 3/8 telekkel rendelkezik	1
1 egész 2/8 telekkel rendelkezik	2
1 egész 1/8 telekkel rendelkezik	5
1 egész telekkel rendelkezik	15
7/8 telekkel rendelkezik	10
6/8 telekkel rendelkezik	39
5/8 telekkel rendelkezik	19
4/8 telekkel rendelkezik	8
3/8 telekkel rendelkezik	42
2/8 telekkel rendelkezik	41
1/8 telekkel rendelkezik	78
Összesen	263 jobbágy
Házzal rendelkező zsellér	126
Ház nélküli zsellér	22

A fentvezetett két görögkeleti nem rendelkezik sem templommal sem lelkipásztorral. Ezen a helyen van 2 nemes³, római katolikusok, de jobbágyként kezeltetnek. Szabados egy sinces.

A templomot a császári öfelsége építtette 1762-ben⁴, szilárd anyagból, de már igen repedezett állapotban van, úgy hogy szükség a falak és a tető javításra. A szükséges miseruhákkal fel van szerelve, és kb. 800 lelket tud befogadni.

A templomnak földből eredő jövedelme nincs, ugyancsak nincs jövedelme az alapítványokból vagy azok kamataiból, mivel ilyenmivel nem rendelkezik. Ugyancsak nem rendelkezik kriptákkal. A harangozástól és egyéb alalmazástól eredő jövedelme kitesz kb. 130 Ft. Amennyiben a templom jövedelme nem elégséges a kiadások fedezésére, úgy a község hívó népe fedezi a kiadásokat.

A plébániaépület szilárd anyagból épült, 1769-ben, a község pénzén, eléggé kényelmes a beosztása és jó állapotban van.

A plébános évi jövedelme:

Alapítványi földjét a földesúrtól kapta és a plébánia hívei ingyenesen művelik az 1 telek nagyságú, 2. osztályú földet.

Búzából, tisztán, 120 pozsonyi mérő 90 forint
22 kocszi náca 2 ft. 44 forint

A kertből nincs jövedelme, az összegyűjtött gabonafélékből tisztán 22 forint

A javadalmi szántóföldből, tiszta jövedelem: 36 pozsonyi mérő búza 75 kr. 27 forint

45 pozsonyi mérő zab á 30 kr. 13 fr. 50 kr.

Árpából, rozsból, kukoricából, zöldségből semmi.

10 öl tüzelőfa a községtől, készpénzben á 3 ft. = 30 ft.

Szalma és nád helyett tüzelőnek " = 24 ft.

A szőlőskertből kb. 10 csöbör bor á 1.50 = 15 ft.

A hívektől páronkénti párbér á 50 kr. = 261 ft.

Természetben 10 csöbör bor á 2.50 = 25 ft.

Páronként 1 pozsonyi mérő búza á 75 kr 400 ft. 50 kr.

Zab vagy rozs vagy árpa, ugyancsak páronként 80 ft. 10 kr.

kukoricát, kölest, zöldséget semmit, de a községtől 25 mérő vajat á 30 kr. = 7 ft. 50 kr. sőt, marha és disznóhúst, faggyut, 8 székér szénát és 120 pozsonyi mérő búza őrési díját, összesen évi jövedelme tehát 1101 Ft. 20 krajcár.

A plébánosnak nincs jövedelme a tizedekből, sem alapítványi földekből, sem a lelkesítő pénztárból. A két nemes⁴ család is, a jobbágyokhoz hasonlóan, hozzájárul a plébános eltartásához.

A plébános stóla jövedelme évi átlagban:

keresztelésből á 28.1/2 krajcár = 37.68 krajcár; avatásból á 11.1/2 kr. = 15 ft. 51 krajcár stb., stb. összesen 179 forint 43 krajcár, s ezek szerint a plébános évi fizik jövedelme: 1280 forint 63 kr.

A hívek szívesebben fizetnek stólat minden alkalommal, amikor erre kötelezve vannak, mintsem hogy egy összegben, stólaváltásigként fizesse azt évente a község.

Az iskolaépület céljára az egykori templom épülete szolgál vert falból építette a község 1750-ben és kb. 150 gyerek befogadására alkalmas, és jelenleg nem is szorul javításra.

A tanító lakása vert falból épült 1754-ben, elég jó állapotban van.

A tanító⁵ évi jövedelme:

A földesúrtól juttatott földje nincs – a maga által összegyűjtött gabonából tisztán 6 ft., a község által megművelt földből tisztán 9 ft. búza és 4 ft. 50 kr. értékű zab vagy árpa; a saját maga által művelt föld hasznából 34 ft., a községtől készpénzben évi 51 ft., páronként 1/2 mérő búza, ezen kívül vaj, marha és disznóhús, sőt, tüzelőfa, széna, összesen évi fizik jövedelme tehát 307 ft. 35 krajcár. Ehhez járul még az évi stóla jövedelme, 69 ft. 13 krajcár értékben, ami együttesen 376 forint 48 krajcár. A tanító fizetése esetében is szívesebben maradnak a jelenlegi fizetési módnál, mintsem hogy készpénzösszegben váltásák meg.

A templomatyának az adómentességén kívül nincs fizetése. A harangozóknak évi átlagfizetése: 105 forint 82. 1/2 krajcár.

A jelen összeírást 1778. jan. 12-én végezték, Lakner József, főszekegyházi kanonok-plébános, Horváth Mihály főszolgabíró és Strázsay Mihály kamarai számvévo jelenlétében.

BRINDZA Károly

¹ Topolya 1755-től vezetett anyakönyveiből kimutatható a Szent Ferenc-rend kárári szerzeteseinek neve: Péter Lucius, P. Brunó, P. Georgikus, P. Bernardus, P. Sigismundus, P. Konstantinus, P. Ezekiel, P. Silvester.

² Masovics Dimitrije és fia, a Balkánról jöttek az ötvenes évek elején.

³ Szabolcski Jakab és Szabolcski István.

⁴ Más források 1764-et említenek (Borowsky S.: B. B. vm. monogr.; Iványi I. Helynévtára stb.)

⁵ Forrai Simon

DIÁKÉLET A SZABADKAI LATIN GIMNÁZIUMBAN (1747-1845)

(1.)

1747-ben nyílt meg Szabadkán Vajdaság első nyilvánosságú joggal felruházott középfokú tanintézte, a városi latin grammatikális iskola, a mai gimnázium őse.

Nemes munkáját a tudomány terjesztésében akkor kezdte meg, amikor már a fevilágosodás hatására a nagy társadalmi átalakulások a szegényebb néprétegek gyermekeinek is megkönnyítették a közép- és felsőfokú iskolák látogatását. A XVIII. század elejéig Magyarországon a paraszt és szegényebb néprétegek gyermekei csak az elemi iskolát látogathatták minden nagyobb nehézség nélkül. Az ifjúság nevelését a feudális társadalomban annak rendi összetétele határozta meg, és így a kor egyetlen középbiskopját, a latin gimnáziumot, az akadémia és az egyetem rendi helyzeténél és nehéz anyagi körülményeinél fogva kevés szegénysorsú gyerek látogathatta. Ezeket az iskolákat az uralkodó nemesség saját gyermekei részére tartotta fenn. Amennyiben tanult is egy kevés tehetséges parasztyerek ezekben az iskolákban, akiket jóllehet támogatott is egy-egy mecénás, ez csak azért volt, mert a nemesség nem lehetett meg közhivatalnokok nélkül. Az ifjúság pedig így pótolta szükségleteit az alsópapság körében. A közhivatalnokai pályákat a nemesség rangján alulinak tartotta és átengedte ezt a szegényebb néprétegek fiaiának.

Az erősödő polgárosodás, a fevilágosodás eszméinek kibontakozása és terjedése már a XVII. században elindítja azokat a társadalmi változásokat, amelyek szakítanak a múlttal és követik a fejlődés útját. Nem állhatnak ellen az új eszméknek még az olyan feudális abszolutisztikus rendszerű birodalmak sem, mint a Habsburg-monarchia. Ha nem akarják elveszíteni nagyhatalmi pozíciójukat, lépést kell tartaniuk a fejlődéssel, és meg kell barátkozniuk az új polgári eszmékkel.

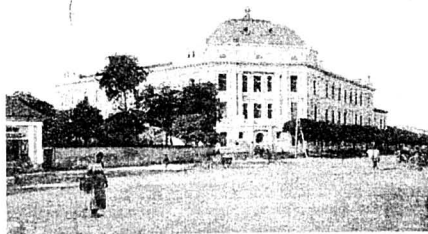
Bécs már a XVII. század második felében követi a merkantilizmust, támogatja a manufaktúrák fejlődését, egyengeti a külkereskedelmét útját, gyarmatosítja a törököktől felszabadított területeket és igyekszik azokat az osztrák ipar nyersanyagforrásaivá tenni. Egyre azonban mindenként fölött vigyáz. Uralkodó osztályának jogait még ebben a nagy átalakulásban sem akarja csorbítani. Ugy irányítja a polgárságot, hogy a meglévő államrendet az ne veszélyeztesse. Az állam szolgálatába helyezi, s így elkerüli a nagy megrendítéssel járó társadalmi átalakulást, megőrizi az abszolutizmust az Aufklärung-fevilágosodás formájában.

A nagy társadalmi átalakulásból a parasztság is kivési részesít. Folytatja évszázados harcát a gyűlölt feudalizmus ellen. Nem állítja meg ebben még fegyveres felkeléseinek sikertelensége sem. A XVII-XVIII. században irányt változtat eddigi harcában. Gyermekeit akarja kimenteni a nehéz paraszti jobbgysors embertelen helyzetéből. A város felé irányítja őket, azzal, hogy bekapcsolódjanak a gazdasági életbe és így megmeneküljenek nehéz helyzetüktől. A város gazdasági élete azonban még nem annyira fejlett, hogy a tömegesen ide irányuló parasztságot befogadhassa.

Más kiút a parasztfjúság számára nincs, mint rést vágni a feudalizmus bevehetetlennek hitt erődítményén és bejutni az uralkodó osztály alsóbb rétegeibe. Ezt pedig csak az iskolán keresztül érheti el, és megkezdni a közép- és felsőfokú iskolák kapuinak döngtetését. A rés egyre jobban bővül, mivel a megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok irányítása több tudást követel. Ezért pazarlamosan növekszik az állampépezet is, ahol az iskolázott emberre nagy szükség van. A kiváltásos nemesség számára fenntartott közép- és főiskolák többé nem zárhatják be kapuiukat a szegényebb néprétegek gyermekei előtt.

A megváltozott viszonyok között hamar megnövekedett a gimnáziumok diákjainak száma. Ugyanakkor felszűrre került a szegénydiákok létfenntartásának kérdése a felvidéki városokban, ahol a XVIII. század közepéig működött a legtöbb gimnázium. A szerzetesek által fenntartott diákotthonok nem tudták befogadni a megnövekedett számú diákságot. Sok diáknak azonban nem is volt pénze a drága diákotthonok fizetésére, sokszor még annyi sem, hogy az olcsó közös diákszobákat kifizethessék. Olcsóbb ellátást kellett keresniük és ezért városból városba vándoroltak. Nem kizárólagosan magyar jelenség a szegénydiákok vándorlása. Így volt ez a többi európai országokban is. Ezeket az örökös vándorokat patriziáló vagy koldúsdia-koknak nevezték.

Az alföldi városokban a gimnáziumok csak a török kiűzése után, a XVIII. században létesültek. Ekkor nyílt meg a szabadkai latin grammatikális iskola is minden nagyobb hírvetés nélkül. Mégis gyorsan elterjedt a híre, nemcsak Bácskában, hanem a többi vármegyékben is. Jöttek is a diákok mindenfelől és már 1752-ben arról szóltak a feljegyzések, hogy az iskolában több mint 200 diák tanul. Aligha bírt el az iskola szűk kis helyiségeiben, egyetlen tanárával ennyi diákot. De ha ismerjük ennek a kornak fejletlen iskolai adminisztrációját, amikor még névsort sem igen vezettek a diákokról, el kell fogadni Závodszy tanár hozzávetőleges felbecsülését. Egy bizonyos: az iskolának több volt a diákja, mint amennyit Szabadka kiállíthatott. Diákotthonban a latin iskola, ahogy még főgimnázium korában is nevezték a szabadkaiakat, sosem szűkölködött. Mindig volt belőlük bőven, kivéve az erőszakos németesítés éveit, amikor a latin tanítási nyelvet az 1784. június 14-én meghozott császári rendelet alapján a német váltotta fel. A diákok száma ekkor 10-12-re csökkent évente. Így álltak ellen II. József (1741-1790) császár germanizációs politikájának. Hiteles adatok igazolják, hogy az iskola növendékeinek száma állandóan emelkedett: 1801-ben 139 ta-

(Folytatása a 8. oldalon)

KIADATLAN DUDÁS ÖDÖN-KÉZIRATOK

(3., befejező rész)

KALAPIS Zoltán már idézett írásában kitér Guyon Richard (1812-1856) tábornok naplójára is.

Sajtó alá rendezve hagyta hátra Guyon Richard honvédtábornok 1849-ben, a bácskai hadjárata során írt naplóját, de ennek is nyoma veszett. Az eredeti a budapesti Széchényi Könyvtár kéziratosztályára került.

Érdekes és izgalmas ennek a Dudás Ödön által fordított naplónak a története.

Guyon naplója a múlt század nyolcvanas éveinek közepén bukkan fel. A Szabadkán megjelenő Bácska VII. (1884) évfolyama 81. számának vezércikkét Dudás Ödön a kishegyesi csatát megörökítendő szoborügy-választmány jegyzőjeként írta. Ebben az írásában hírt ad a tábornok naplójáról.

Szerencsém volt a napokban gróf Guyon Marianna úrnő ő méltóságától, a Konstantinápolyban gyanítás szerint mérgezés folytán elhalt boldog emlékéü Guyon Richárd tábornok leányától, atyjának egyik segédtisztje által vezetett naplóját, önálló kiadás és az önvédelmi harcra vonatkozó munkámmal leendő felhasználás céljából, kézhez kapni.

Ez a napló örök becsű kincs. Az adatok leghitelesebb tárháza a bácskai 1849-iki nyári hadjárat történelméhez.

Ugyanazon tiszt vezette, ki a hegyesi csatáról szóló hadijelentést a tábornok megbízása folytán fogalmazta. Nevét biztosan nem tudom, mert maga a napló nem említi. De a család előadásából és egybevetéséből gyanítom, hogy Moháry, Sanwald, Lorres.

Szerzőnk vezércikkében kivonatosan ismerteti a hegyesi csatát leíró részt. Ezzel azonban nem elégedik meg, a lefordított naplót szeretné ki is adni. Talál rá kiadót a topolyai Krámer Rezső személyében. 1885. augusztus 25-én ugyancsak a Bácska c. lapban (VIII. évf., 66. sz. 4. p.) Irodalom címen felhívás jelenik meg, miszerint Krámer – aki mellesleg maga is újságíró és topolyai laptulajdonos – előfizetéseket fogad a megjelenő könyvre. A felhívás ismerteti a kiadás indítatásának okait és a napló tartalmát, sőt magának a kiadandó könyvnek a szerkezeti felépítését. A könyvben a napló előtt a Dudás által írt Guyon-életrajz, a kötet végén jegyzetek, eredeti okmányok álltak volna. Mellékleteként két arckép, az egyik magyar, a másik török katonai egyenru-

hában ábrázolta volna a tábornokot.

Dudásnak a napló kiadásához írott Guyon-életrajza azonos az OSZK Kézirattárában levő *Az 1848-49 magyar forradalom történetére vonatkozó eredeti adatok c.* iratcsovémban a 34. számú dossziében levő *Gróf Guyon Richárd honvédtábornok, Kelt: Emőd, (Borsodmegeye)* című biográfiával.

A tervezett könyv azonban nem jelent meg. Valószínűleg nem volt írta nagy érdeklődés.

Pontosan kilencvenhat évre mégis megjelent a nevezett napló. A Századok 1981. évi 3. számában (1-90 p.) Deák István adta közre *Guyon Richárd délvédelmi hadjárata a szabadságharc utolsó heteiben egy kiadatlan hadtest-napló tükrében* (1849. június 26 – július 30.). Deák a naplóhoz írt előszavában a következőket mondja:

Az országos levéltár Újkeri Gyűjteményében található az a kilencvenhárom folió oldalas napló, amelyet Guyon tábornok hadtestparancsnok névtelen segédtisztje vezetett, német nyelven, a IV. hadtest utolsó diadalmas hadjáratáról. A napló nem teljesen ismeretlen, többek között hivatkozik rá Márkus László Guyonról írt rövid életrajzában (M. L.: Guyon Richárd. Bp. 1955. – V. G.), de oly sok katonai, politikai és társadalmi érdekességet tartalmaz, hogy hasznosnak látszik közebeosztani.

A napló nyilvánosságra hozatalával nemcsak Guyon Richárdnak állítunk emléket, hanem annak a szorgalmas vidéki történésznek is, aki a naplót az 1880-as években magyarra fordította, de aifal megakadályozott műve kinyomtatásában. A fordítás azóta is az eredeti német kézirat mellett fekszik a levéltárban (OL. R 175. Guyon Richárd iratai. – V. G.)

...A napló fordítása jó nyelvezékre vall, stílusa izes, de nem mentes a hibáktól és a szándékos ferdtésektől. Dudás Ödön nemhiába volt a dualizmus korának nemzetiségi területen tevékenykedő falusi jegyzője: az olvashatatlanság ürügyével kihagyott a szövegből több olyan, nagyon is jól olvasható részletet, amely, korának felfogása szerint, ártott volna a nemzet becsületének.

Deák István a napló kivonatot Dudás eredeti fordításában, de alapos javításokkal és a fordító által kihagyott kényes részek pótlásával adja közre.

Rezsny Imre

VIRÁG Gábor

AMERIKÁBÓL JÖTTEM...

EGY terület növényvilága folytonosan változik. A részben kipusztult fajok új élettételeket teremtenek és más fajok elterjedését segítik elő. Ez a természetes folyamat, főleg az utóbbi száz évben rendkívül felgyorsult és nagy méreteket öltött. Küzdelem indult meg az ember (az ember által természetett növények) és az termőhelyüket visszahódítani igyekvő növényi környezet között. A kultúrnövények természetesen lényegesen befolyásolják többek között a közéjük befurakodott, behurcolt gyomok.

Hazánk növényeinek nem csekély részét teszik ki azok a fajok, amelyek nem honosak az országban, hanem távoli területekről, jórészt más világrészről kerültek ide és meghonosodtak. Ezeket a fajokat nevezzük behurcolt, jövevény- vagy adventív fajoknak.

Az alábbiakban néhány olyan mezőgazdasági gyomnövényről szólnék, amelyek, habár egy mezőgazdásznak vagy kiskerttulajdonosnak régi ismerősei, de nem is sejtji, hogy a gyom mekkora utat tett meg, mire magja a kiskertbe került.

Minek „köszönhetjük” a hivatlan társbérleteket? Ezeknek a növényeknek a magja rendszerint nagyon könnyű. Pl. a szálkás libatop 1000 magja mindössze 0,1 g, a fehér disznóparéé kétszer ilyen súlyú (egy mag 0,0002 g). Egyes vajvirág fajok magját 100 kilométerre is elviheti a szél. Sok gyomnövény száraz kóróját messzire görgeti őszell a szél (általában az uralkodó szélirány vonalában terjednek). Más fajok (szúrós szerbtövis, átoktüske) a sertés és a juh szőrzetével terjednek, ismét mások (disznóparéj, libatop) terjedésében az állatok bélszatornája játszik fontos szerepet. Egyes gyom elterjedését a talaj összetétele határozza meg.

A meghonosított jövevényfajok leg többje vetőmaggal kerül elterjedési helyére. Az ilyen fajok egyszerre egymástól távoli helyen jelennek meg. Sok behurcolt faj először a vasútvonalak mentén terjed. Jó példa erre a disznóparéj-félék terjedése. Nem egy jövevényfaj pályaudvarok, raktárak, malmok, vásártelepek környékéről indul hódító útjára.

E gyomok nagyobb része amerikai. A disznóparéj vagy parlagtű irtásokor a vizsgálatok bennünket, hogy ma már minden kontinensen elterjedt fájává váltak.

A betyárkóró (*Erigeron canadensis*) Észak-Bácska egyik legelterjedtebb gyomnövénye. Különösen homokos, laza talajon, parlagos útszéli helyeken tömeges. Egy növény többszáz ezer bóbítást termést hozhat, amelyet a szél terjeszt. Kanadából állítólag egy kitömött madár tollán került Dél-Franciaországba (1655). A mai Magyarország területén az 1750-es években jelent meg, de a századvégre az egész országban elterjedt gyom volt. Az idevonatkozó irodalom a betyárkórót tartja az egyik legrégebb behurcolt gyomnak.

A disznóparéj-fajok közül a szórós disznóparéj (*Amaranthus retroflexus*) a legigénytelenebb és a legelterjedtebb: kapásokban, parlagos, szemeses helyen, utak, vasutak mentén mindenütt megtalálható. Csírázása késői, ezért a veteményeskertben az első gomlálása május elejére esik. Óriási mennyiségű magot érlel, tövönként 500 000-t is! A mag fehértartalmú igen magas, ezért több helyen is próbálkoztak hasznosításával. A trópuson öröklet is lisztet. A fiatal növény tápértéke vetéskiz a lucernával (herével), különösen sertéseknek értékes takar-

mány. Víz- és tápanyagfogyasztása erősen károsító hatású, mert gyökerezése elvonja a tápanyagokat a természetett növényektől. Magja a trágyával visszakerül a szántóföldre, ahol évekig csiraképes marad. Eredeti hazája Észak-Amerika. Európába Velencében jegyezték fel legkorábban, 1735-ben. Vidékünkön már 1790 körül elterjedt volt, megelőzte fajtársait.

A szúrós szerbtövis (*Xanthium spinosum*) tipikus legelőgyom, de előfordul utak mentén, taposott területeken is. Szúrós tövises és horoggal kapaskodó termése segítik elő szaporodását. A fiatal növény erősen mérgező. Kifejlett állapotban vizelet- és izzadsághajtóként használják. Dél-Amerikából „érkezet” Európába, 1691-ben publikálták előfordulását az Ibériai-félszigeten Szerémségben 1797-ben észlelték, ahonnan észak felé terjedt. Érdemes megjegyezni, hogy már az 1810-es években több cikkben figyelmeltették arra, hogy az a növény a legelők elromlását és a gypajuhozam jelentős csökkenését idézi elő.

A gombrivág (*Galinisoga parviflora*) kapások, szőlők és kertek, homokos talajok gyakori növénye. Habár melegigényes (későn csirázik), évente több nemzedéke is van, mert a csirázástól a mag beéréséig mindössze másfél hónap szükséges. Dús fehértartalmú miatt jó takarmány, a tejelést elősegíti. Perui származású faj. 1812-ben Németországban egy botanikus kertből „szökött ki”. Magyarországon 1858-ban regisztrálták, a századfordulón már mindenütt „közönséges” volt.

Laza, homokos talajú kapásokban, így vidékünkön is gyakori a hajsziájdú köles (*Panicum capillare*). Finom virágzatát a kertészek tartós csokrokhoz használják el. Észak-amerikai gabonával és olajmagvakkal hurcolták be Nyugat- és Közép-Európába. Szerémségben 1842-ben (?) telepedett meg. Az első biztos adat 1883-ból származik. Igazi térhódítása a II. világháború után kezdődött el.

Főleg lucernásokban, de árpan, paprikán is elősködik a nagy aranka (*Cuscuta campestris*). Általában gyorsan terjed, nagy foltokban öli ki a vetett növényt (még az útjába kerülő gyomokat is). Főleg a lóheremaggal terjed. Húsz évig is csiraképes. Magját még a növény megjelenése előtt, 1899-ben kimutatták. Közép-amerikai eredetű.

Az első számú közellenség, a parlagtű, helytelenül vadkenő (*Ambrosia elatior*) az egyik „legfelkapottabb” gyomnövényünk, annál az egyszerű oknál fogva, hogy virágporára (melyet nagy mennyiségben termel) a lakosság kb. 10 százaléka allergiás. Kapásokban, de elhanyagolt, fellazított talajon, utak mellett, árokparton, parlagokon, akácosokban, tarlókon és legelőkön egyaránt óriási tömegben nő. Őshazája Észak-Amerika. Valószínű heremaggal került át Nyugat-Európába 1863-ban, de ott nem tudott megmaradni, mert termése későn ér. Tömegesen a 20-as években jelentkezett (a Dráva környékén). Vidékünkön 25-30 éve jelent gondot.

Egy másik, más jellegű terhes gyom most van terjedőben. Ez az átoktüske (*Cenchrus pauciflorus*). (Részletesen írtunk róla a Bácsországon 1996 novemberi számában.)

Csak néhány amerikai származású gyom mutatunk be. A gyomok eredete sokkal szélesebb skálán mozog. A keleti szarkalap példál mediterrán eredetű, a már említett szálkás libatop pedig Szibériából került hozzánk.

ADALÉK A BÁNÁTI FOTÓMŰVÉSZET TÖRTÉNETÉHEZ

LOUIS DAUGERRE (1787-1851) 1839-ben közzétett higanygözkkel előhívott és ezüstözött fémlemezre rögzített képei, majd William H. F. Talbot (1800-1877) papírra készült fotografáriái számos amatőr és tanult festőt, valamint a művészetek iránt érdeklődő tehetséges embert ösztökélt arra, hogy kitanulja a fényképezés szakmáját. Daguerrenek már a múlt század 40-es éveiben számos tanítványa volt, akik – miután elsajátították a fotózás mesteriségét – megvették a feltaláló cégében készült kamerákat és beálltak vándorfotográfusnak. Ezek a vándorfényképezők csakhamar beháztak Európa nagyobb városait, ahol azután sorra nyíltak meg a fényképezési műtermek.

A vajdasági fotóművészet úttörőjéről, Oldal Istvánról, Kalapis Zoltán A becskerekki fényőre c. kimerítő tanulmányából megtudjuk, hogy Oldal volt Bánátban, és egyben az egykori Jugoszlávia területén az első, aki 1854 tavaszán állandó fényképezési műtermet nyitott Beeskereken. Kalapis Zoltán alapos kutatóokra épített munkáját 32 műtermi Oldal-fotóval és kilenc képeslappal illusztrálta, így nem ismeretlenek előttünk sem id. Oldal István, sem ifj. Oldal István fényképei.

Mi a másik legismertebb becskerekki fotográfusról, Oroszy Lajosról szólnak, akinek nem messze a Nagyhídtól, a Korona (ma Karl Marx) utcában volt műterme a múlt század végén. A Zrenjanin c. 1966-ban kiadott monográfiájában olvadni, hogy a Korona utcában ez időben egy bizonyos Kosák (?) József foglalkozott fényképezéssel. A monográfia szerzői hozzátették, hogy ez a műterem valószínűleg Karl Funk tulajdona volt, amelyet később, 1888-ban Oroszy Lajos vette át. Ha így van, akkor Oroszy már 1888 előtt foglalkozott fotografálással, hiszen 1888-ban már képecéért Pécsért aranyérmert kapott. Oroszy arról volt ismert, hogy nem csak beállított műtermi fotókat dolgozott ki, melyeken a modell mereven néz az objektívbe, miután azt a fekete anyagdarab alá bújó fotós pontosan beállította. Tehetősebb polgári családokhoz is eljárt, ahol csoportképeket készített, megörökítve egy-egy nagyobb alkalmi összejövetelt – nem kis sikerrel. Mint sok más kollégája akkoriban, nem csak fényképezéssel, hanem festéssel is foglalkozott. Az ő művészeti megoldási célgelvényén is „Fényképezési és festészeti műterem” volt feltüntetve, melyet Eisenchiml és Wachtl nyomdászoknál, majd ugyanannál a Krziwaneknál nyomtatott Bécsben, akinél Oldal István is dolgozott.

Oroszy Lajos munkáit, mint már mondtuk, 1888-ban Pécsért aranyérmel tüntették ki, majd Aradon kiállítás nyágermet kapott 1890-ben. 1891-ben ismét aranyérmert nyert Temesváron. Munkásságát egészen a két világháború közti időszakig kísérhetjük végig. Oroszy fényképezte többek között az ismert becskerekki Bárány patikus-dinasztia családtagjait évről évre és Daun téglagyáros családját is.

Itt érdemes megemlítenünk, hogy Becskerek zenci életének közkedvelt alakja Nyárai Rezsóné Oroszy Margit, az ismert fényképező leánya volt. Margit néni – mindenki csak így ismerte és így szólította – a Begavál párhuzamos csendes kis utcában lakott, aho-va zongora-, de főleg énekorákra járt a Boros és a Gyapjas házaspár, Tusnek Otília, Hertyan Aranka, Véger Ferenc, Čedo Rošulj, Buza Ferenc, Barácius Zoltán.

1903-ban kezdte ifj. Oldal Istvánnál a fényképezés művészetét tanulni Dura Roknić, aki Nagybecskereken 1911-ben mestere mű-

termét vette meg és még a 60-as évekig is dolgoztatott benne.

A városban a két világháború között működő fotográfusok közül, akik már modernebb technikával dolgoztak és reklámborítékaikon is modern filmeket hirdettek, mint pl. a londoni SELO filmterkecsket és fotópapírokat, valamint a ma is használatos Agla-termekeket, említsük meg Leo Sichermann becskerekki fotószalonját, mely az akkori Wilson tér 3-as számú házában volt. Az ő műterméből olyan nagyméretű portrék kerültek ki, melyeket készítője sajátkezü aláírásával látott el a kép jobb alsó sarkában, akár a festőművészek tettek. Nem tudni pontosan mikor kezdte meg Sichermann becskerekki működését, de azt tudjuk, 1938-ban fotószalonja még működött.

A két világháború közötti időben az amatőr fényképezők részére előhívó és fényképkidolgozó szolgáltatást biztosító cégek működtek, mint pl. az ismert Barta és Társa szakszövet, amely Újvidéken a Duna utca 17-es, majd a 22-es számú házában volt. A cégnek Becskerekben az akkori Kralja Aleksandra utca 5 alatt volt fióküzlete. Barta és Társa nem csak saját portékáit és a hozott filmekből készített képeit hirdette reklámtasakjain, hanem egy 1931-ben rendezendő nemzetközi amatőr-fotó-kiállítást is 10 000 dolláros főnyereménnyel (akkori értéke 565 000 dinár). Barta azzal kecsesgette ügyfeleit, ha nála hívatják elő filmjeiket, essélyük lesz az említett nemzetközi fotókiállításon jó helyezést nyerni.

A második világháború után Becskerekben Wanyek Tivadarnak jutott a fényképezés között vezető szerep, aki később mint festő vált sokkal ismertebbé.

Említsére méltó vajdasági fényképező volt még Hecksó Mór Nagyikindán. A Hecksó-féle műteremről, mely a főutcán volt, annyit tudunk, hogy belső berendezése már a kor izlésének megfelelően mentes volt sok, a századfordulón divatos kellektől, drapériától, művirágtól, díszes papírmásé-ozsloptól. Hecksó is járatos volt gazdag családoknál, ahol kamerával megörökítette a gyermekeket hintalovakon vagy épp amint nevelőnőjükkal kézenfogva sétálnak a parkban. Egyike a leggazdagabb kikindai földbirtokosnak, a Draxler családnak a Hecksó-féle műterem szomszédiségében volt a házuk. Innen jártak át fényképezkedni a család tagjai a szomszéd-
ba és Hecksó Mór ide járt át éveken át fotózni a gyermekeket, felnőtteket, főleg a szorosa főúttól szépasszonyokat, akik bizony szerettek neki pózolni. (A' oldalon közül fotók egyikén ifj. Draxler Lipót játékszamarán „lovagol”). A kép 1910-ben készült.)

A XX. század elején, amikor már sokaknak vált hozzáférhetővé a Kodak német és amerikai gyártmányú, könnyen hordozható fényképezőgépek, mindenki foglalkozhatott amatőr fényképezéssel. A fényképek háttájjára Levelező-lap vagy Post Card fóliárist és a címzés helyét jelző vonalakat nyomtattak. Így helyettesítette a fénykép, családi vagy más fotográfia a nyomtatott üdvözlő lapokat. A fényképek tehát tömegáruvá váltak, különösen manapság, a színes képek és a polaroidok korában. Leszögezhetjük azonban, hogy ahogyan a múlt századi és a századforduló táján készült fotók ma már kordokumentumok és művészettörténeti vagy kultúrtörténeti értékeket képviselnek, pár évtized múlva minden bizonnyal a mostaniak is azok lesznek.

Oroszy Lajos felv.

Régi korok fotói (Szöveg a 6. oldalon)

Oroszy Lajos felv.

DIÁKÉLET A SZABADKAI LATIN GIMNÁZIUMBAN (1747-1845)

(Folytatás a 3. oldalról)

nulója van az iskolának, 1810-ben 239, 1822-ben 378 és 1826-ban érte el a tetőfokát, amikor 455 tanuló látogatta az akkor már országos híru iskolát.

A szabadkai latin grammatikális iskola, majd 1794-től ötösztályú, végül 1806-tól hatosztályú latin főgimnázium a szegényebb néprétegek gyermekeinek tanintézte volt. Főúri származású tanulók az iskolát nem látogatták. Magánvizgát is csak két gazdagabb középnemesi származású tanuló tett a múlt század elején. A tanulók tehát a lassan fejlődő polgárság, parasztság és a kisbirtokos arisztokrácia fiai közül kerültek ki.

Jellegetes színfoltot kölcsonőztek a szabadkai diákéletnek a patrizáló vagy koldúsdíákok. Már 1752-ben említik őket a feljegyzések, de csak a múlt század elején bontakoztak ki teljesen. A várost nemcsak a jóhíru gimnáziuma miatt keresik fel a szegény koldúsdíákok. Döntő volt ebben a termékeny bácskai talaj is, amely még az elmaradott gazdasági viszonyokban is kielégítette a lakosság élelemszükségletét és elviselhetőbbé tette a megélhetést. A patrizáló vándordíákok pedig éppen az ilyen városokat keresték, hogy gimnáziumi tanulmányaikat könnyebben befejezhessék. Azonkívül az iskola nincs drága intézethez kötve, ami eleve megkönnyítette a szegénydíákok létfenntartását. A vigkedélyű patrizáló vándordíákokat a város lakossága különben is megkedvelte. Amíg kevesen voltak, a város jómódú házaiba sokat befogadtak a szegénydíákok közül ingyenes ellátásra, s úgy gondoskodtak róluk, mint saját gyermekeikről. Ezeket a diákokatfamíliásoknak hívták. Ahogy számuk növekedett és a jómódú házak megteltek, helyzetük megnehezedett, de még így is könnyebben éltek, mint a felvidéki városokban. Lakást leginkább ingyen kaptak. A tanyai gazdák átengedtek városi házukban egy szobát egy-két jóvaló díának, már azért is, hogy a ház ne maradjon felügyelet nélkül. Az ingyenes lakás és a szállásról való téli tüzelő fejében a díákok őrítették a házat. Élelemről azonban maguk gondoskodtak. Itt jutott kifejezésre a patrizálás igazi értelmében.

(Folytatjuk)

PÁLINKÁS József

E számunk szerzői: BRINDZA Károly ny. publicista, helytörténet-kutató (Szabadka) * CZÉKUS Géza biológus-antropológus, főiskolai tanár (Szabadka) * KUNKIN Zsuzsanna főkönyvtáros (Szabadka) * PÁLINKÁS József (1915-1987) * SZEKERES László régész (Szabadka) * VIRÁG Gábor tanár, helytörténet-kutató (Kishegyes)

BÁCSORSZÁG

– Alapító: Dr. Csillag Károly (1862-?), Szabadka, 1904 * A Szabad Hét Nap havi melléklete * Megjelenik minden hónap első csütörtökén * Lapzárta minden hónap 20-án * III. évf., 4. szám * 1997. április 3. * Szerkesztőség: Beszedes Valéria * Czékus Géza * Lalia Gábor * Magyar László * Ricz Péter * Szekeres László * Tolnai Ottó * Felelős szerkesztő: SZEKERES László * Szerkesztő: Fodó József * Számítógépes tördelés: Roncsák Alexander * Feđőlap: Aczél Henrik (1876-1946) * Kéziratokat és képeket nem öntünk meg és nem adunk vissza * Az aláírt cikkeikért a szerzők viselik a felelősséget * A szerkesztőség fenntartja az íráskor szellemét és tartalmaz mind érintő rövidítések jogát * Levélcím: Szabad Hét Nap – Bácsország, 24000 Szabadka, Lazar Nešić tér 1/A. Pf.: 9.

DOMBÓ

SZERÉMSÉG a római időkben stratégiaileg és gazdaságilag is fontos szerepet játszott. Nem hiába volt egy időben Sirmium (ma: Mitrovica) a kettészakadt birodalom egyik fővárosa. A túloldal, a Duna-Tisza köze, ahol akkoriban a barbárok tekintett szarmaták éltek, csak jóval később, István (975 körül-1038) király országalapítását követően fejlődött arra szintre, hogy egyenrangúnak lehetett tekinteni a Duna déli felén levő területtel. Fontos települések, várak, városok sora keletkezett a Kalocsa-Bátmonostor-Hájszentőrinc-Futak vonalon. A szerémségi oldalon, a Dombó patak völgye közelében, ahol a Fruška gorán átvezető völgy kezdődik, ennek a vidéknek kiemelkedő fontosságú települése, kolostora és püspöki székhelye jött létre – Dombó.

Ahol ma Rakovac falu terül el, a próbaátadások során a X-XI. századba datált épületmaradványokat találtak. 1963-ban kezdődött feltárás során felszínre kerültek a kolostor nagyméretű, háromhajós bazilikájának alapjai, illetve a később gótikus stílusban újraépített templom maradványai. Megtalálták a román stílusban épített korai bazilikának néhány oszlopfőjét, amelyeken a honfoglaló magyarok által kedvelt palmettadiszek, a romanika által kedvelt fonott vesszőkötetek, emberi és állati alakok láthatók. A romok közelében felfedezték egy bizánci ikon csodálatos szépségű, bronzból öntött darabjait. Ennek az ikonnak egyik lapocskáját mutatjuk be. Rajta Szent György alakja, lándzsával és pajzsával a kezében.

SZEKERES László